

Jerca Vodušek Starič – sedemdesetletnica

Zgodovinarji živimo za preteklost in od nje, torej od minulega časa. Čas in njegova minljivost, ko postaja danes včeraj in preteklost, sta zgodovinarjeva »milje« in njegovo sredstvo. Vendar proti minljivosti časa tudi zgodovinarji nismo imuni. Počasi in neodvisno od nas, naše volje in hotenja postanemo del zgodovine tudi sami. Res ni prijazno pisati o tem, še zlasti, ko gre za dolgoletno sodelavko, kolegico in prijateljico, s katero sem si delil in si še vedno delim bojno polje zgodovinopisja. Zlasti še, ker naj se o starosti žensk ne bi javno govorilo. A zgodovina je vseeno veda, ki sta ji dovoljeni

precejšnji meri jasnosti in natančnosti oziroma, natančneje, sta kar zahtevani, zato je dejstvo, da je 21. marca Jerca Vodušek Starič dopolnila sedemdeset let.

S kolegico, za prijatelje in tudi javnost Jero, sva se nekako ob istem času, Jera kakšno leto prej, začela ukvarjati z zgodovino obdobja, ki po mnenju mnogih zgodovinarjev, še bolj pa politikov, še sploh ni bilo del zgodovine, ampak takrat t. i. družbena stvarnost. To je bilo v drugi polovici sedemdesetih let, ko je družbeni razvoj jugoslovanske države in s tem slovenske iz političnega počasi dobil pravico prehajati v zgodovino in postajati »last« zgodovinopisja in zgodovinarjev. Takrat nas je nekaj, predvsem pa Jera, z vsem žarom, ki je bil izraz naše mladostne zagnanosti, stopilo na polje, ki se ga zgodovinopisje (zlasti v Sloveniji) bolj ali manj še ni dotaknilo. To obdobje smo začeli preučevati na zgodovinopisni, na zgodovinarski način, značilen za t. i. znanstveno zgodovinopisje, pred več kot petinštiridesetimi leti, ko je bilo nekako še živo, zato je bilo preučevanje tudi nekoliko oteženo. Takrat smo to obdobje razumeli kot povojno zgodovino in ga tudi tako imenovali, kot čas po drugi svetovni vojni, ki do takrat še ni bil obravnavan. Kasneje je to dolgo obdobje, ki še traja, dobilo drugačne, bolj politične in ideološke oznake in je doživelo periodizacijo, kot je za zgodovinska obdobja značilno. Veliko vlogo pri tem je imela Jera, zato jo je mogoče razumeti kar kot pionirko zgodovinopisja obdobja po drugi svetovni vojni. Jera je s svojim delom na zgodovinopisnem področju postala in ostala del zgodovine našega zgodovinopisja. S svojim zgodovinopisnim delom je postala tudi del zgodovine. V pozitivnem pomenu.

Življenjska pot Jerce Vodušek Starič se je začela na prvi spomladanski dan, 21. marca 1950, v Beogradu, kjer je bil njen oče, dr. Žiga Vodušek, zvezni funkcionar, od leta 1951 zaposlen v jugoslovanski diplomaciji. Večino otroštva in najstniških let je tako preživela v tujini, kjer je oče kot diplomat predstavljal jugoslovansko državo. Šolala se je v Washingtonu, Beogradu, Trstu in Teheranu. Bivanje in šolanje v tujini sta jo dobro »opremila« predvsem z znanjem tujih jezikov, pa tudi s širino, ki jo je mogoče razumeti kot svetovljanstvo.

Zgodovino in umetnostno zgodovino je študirala na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze, saj se je po maturi na ameriški šoli v Teheranu leta 1967, kljub temu da

je očetu veleposlaniški mandat v takrat Jugoslaviji zelo prijateljskem Iranu šaha Reze Pahlavija še trajal, odločila za študij v domovini. Diplomirala je leta 1975. V diplomski nalogi iz zgodovine je pod mentorstvom akademika Vasilija Melika obravnavala takrat raziskovalno precej zanemarjeno temo, koncepte Zedinjene Slovenije od leta 1848 do 1873. Prvi del te raziskave o političnem programu Zedinjene Slovenije in letu 1848 je objavila v *Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja* (1985, št. 1–2).

Po diplomi se je zaposlila na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja (od leta 1988 Inštitut za novejšo zgodovino) in se začela raziskovalno ukvarjati z zgodovinskim obdobjem, s katerim se slovensko zgodovinopisje do takrat še ni ukvarjalo, tj. z obdobjem po drugi svetovni vojni. Ker ni bilo za to obdobje naše preteklosti z zgodovinopisnega stališča še nič narejenega, ni bilo metodologije, postavljalo se je vprašanje arhivskega gradiva in njegove dostopnosti, je bila Jera tista, ki je začela orati ledino in biti boj za priznanje obdobja po drugi svetovni vojni kot zgodovinske dobe, ki jo je treba in jo je mogoče zgodovinopisno obravnavati in obdelovati. V to namreč niso verjeli niti mnogi takrat pomembni zgodovinarji. Jero je zato treba šteti za eno od pionirk slovenskega zgodovinopisja obdobja druge Jugoslavije.

Svojo raziskovalno pot je sicer začela leta 1975 na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, ki mu je ostala zvesta dobri dve desetletji, do leta 1996. Iz raziskovalke je presedlala v predavateljico, profesorico, ko se je zaposlila na Pedagoški (sedaj Filozofski) fakulteti Univerze v Mariboru. V predajanju znanja oziroma v delu s študenti je po svojih besedah našla posebno zadovoljstvo. Očitno pa je glede na število diplomantov, ki jim je bila mentorica, tudi sama pritegnila študente, da so se odločili v diplomskem delu posvetiti problematiki novejšega zgodovinskega obdobja. Od leta 2002 je bila redna profesorica. Po triletnem direktorovanju Inštitutu za novejšo zgodovino se je vrnila na mariborsko Filozofsko fakulteto, kjer je do upokojitve 31. decembra 2014 predavala evropsko zgodovino od začetka prve svetovne vojne do začetka druge svetovne vojne, evropsko zgodovino od leta (od 1. septembra) 1939 naprej in slovensko zgodovino od (6. aprila) 1941 naprej.

Kot svoje raziskovalno področje si je ob vstopu v raziskovalno dejavnost izbrala politično zgodovino. V skladu s takratno usmeritvijo inštituta in družbenopolitičnim trenutkom (bil je čas t. i. proletarizacije ali nekakšne restavracije partijske revolucionarnosti) so bili njena prva tema, ki jo je obdelovala, sindikati v obdobju t. i. revolucionarnega etatizma ali administrativnega socializma, od konca vojne pa do leta 1953. Ker je bila ta tematika vsebinsko povezana s samoupravljanjem, dejansko z delavskim samoupravljanjem kot tistim, ki je služil za vzpostavitev jugoslovanskega modela socializma, je bilo razumljivo in oportuno, da je začela preučevati samoupravljanje na zgodovinopisni način. Do tedaj je bilo predstavljanje samoupravljanja v domeni politikov, politologov, pravnikov, sociologov. Samoupravljanje je bilo ena od Jerinih tem, s katerimi se je kot zgodovinarica proslavila, saj je naredila prvo zgodovinopisno študijo o začetkih samoupravljanja v Sloveniji. Dejansko je še vedno edina. Čeprav je bilo takrat vse v duhu samoupravljanja in njegovega povečevanja, pa je imela precej težko zgodovinopisno delo, kajti arhivskega gradiva o konkretnem nastajanju samoupravljanja

v Sloveniji, o delovanju samoupravljanja v delovnih kolektivih ni bilo lahko dobiti. Jeri je uspelo dobiti priložnost za obdelavo arhiva jeseniške železarne kot ene večjih tovarn v Sloveniji, ki pa je zato imela določene posebnosti tudi glede začetkov delovanja samoupravljanja. Na proces »predaje« tovarn delavcem v upravljanje ni takrat nihče gledal kot na neki dogodek ali kar proces, ki bi lahko nekoč zanimal zgodovinarje, videli so ga predvsem kot prvovrsten politični dogodek, ki je imel tudi močno propagandno noto. Na delovanje delavskih svetov v praksi, tako da bi bilo to ohranjeno za zgodovino in uporabno za zgodovino pisje, ni nihče pomislil. Pomemben je bil trenutni namen. Leta 1979 je s temo o začetkih samoupravljanja v Sloveniji magistrirala (njen mentor je bil prof. dr. Metod Mikuž); v knjižni obliki je delo izšlo leta 1983 pri Založbi Obzorja Maribor kot tretja knjiga serije zgodovinskih študij Documenta et studia recentioris, kar je kazalo, da ga je založba ocenila kot pomemben dosežek slovenskega zgodovino pisja. Jera je s tem delom dosegla potrditev, saj je obdelala takrat »sveto« temo jugoslovanskega režima, kar ga je postavilo v drugačno luč v primerjavi z ostalimi socialističnimi (komunističnimi) državami in ga proslavilo. Delo o začetkih samoupravljanja v Sloveniji pa je proslavilo tudi njo, saj je šlo za prvo zgodovino pisno delo raziskovalnega projekta o zgodovini Slovencev po drugi svetovni vojni, ki ga je začel izvajati takratni inštitut za novejšo zgodovino, veliko vlogo pri nastajanju tega projekta, vsebinsko in organizacijsko, pa je imela prav Jera Vodušek Starič.

V tem prvem obdobju svojega raziskovalnega dela je zgodovino pisno obdelovala zlasti teme iz politične zgodovine. Pritegnil jo je na primer Boris Kidrič kot politik, ki je bil med ključnimi začetniki samoupravljanja. Njena zavzetost pri pripravi zbranih del tega slovenskega in jugoslovanskega politika, ki jih je v sedmih zvezkih izdala založba Komunist v Beogradu (1985), je bila velika. Kot urednica povojnega dela se je zavzemala in močno trudila, da je v njih objavljeno tudi tisto, kar bi sicer mnogi drugi uredniki izpustili, saj je šlo za na videz »manjvredne«, a za razumevanje političnega oziroma celotnega družbenega razvoja jugoslovanske države pomembne vsebinske prispevke iz Kidričevega delovanja kot predsednika Gospodarskega sveta (Privrednog saveta), ki je dejansko oblikoval in vodil gospodarsko usmeritev in razvoj jugoslovanskega povojnega gospodarstva prvega obdobja po koncu druge svetovne vojne. Jeri je uspelo doseči objavo stvari, ki jih do takrat niso »našli« v arhivih. Zasluga gre njeni prirojeni samozavesti in vztrajnosti, da doseže svoje.

Poleg članstva v uredništvu Kidričevih zbranih del je bila tudi članica slovenske redakcije zbranih del Josipa Broza - Tita. Kot urednica obdobja po letu 1945 je sodelovala tudi pri *Enciklopediji Slovenije*, in to od vsega začetka, od prvega izbora gesel naprej. V letu Titovega jubileja, ko je prišel na čelo jugoslovanske komunistične stranke, je za knjižno izdajo (skupaj z Ivanom Kristanom, Cankarjeva založba) pripravila izbor Titovih govorov in člankov o revoluciji, samoupravljanju, neuvrščenosti, torej o tistem, kar je mogoče označiti za titoizem.

Že pri raziskavi o začetkih samoupravljanja, posebno pa pri zbiranju arhivskega gradiva za Kidričeva zbrana dela, se je pokazala Jerina nepopustljivost, ki jo je kazala, ko je želela dobiti neko arhivsko gradivo, za katero je menila, da je pomembno za njeno

delo in prikaz »zgodovinske podobe«, ki jo je želela naslikati. Nasploh je pri svojem delu v arhivih dvignila nemalo prahu, da so tam začeli urejati tudi gradivo iz povojnega obdobja in odpirati dostop do njega navadnim uporabnikom. Zanj sicer ne bi mogli reči, da je bila povsem »navadna« obiskovalka arhivov in uporabnica arhivskega gradiva, saj je imela pri nekaterih arhivistih nekaj prednosti in ugodnosti, kar pa ne velja le za obdobje »partijske oblasti«, ampak tudi po njenem koncu, v samostojni, demokratični Sloveniji. Z njej značilnim nastopom in vztrajnostjo si je odpirala vrata različnih arhivov, tudi »tajnih«, pri čemer je imela politično pomoč »socialističnih« in »demokratičnih« politikov. Pri pridobivanju arhivskega gradiva za raziskovalno delo, za teme, ki so bile na neki način posebne, je Jeri služil njen značaj. Njena značajska značilnost je namreč velika samozavest. V »boj« za pridobitev arhivskega gradiva je šla brezkompromisno in suvereno in bila pri tem, tudi s pomočjo politikov, uspešna. Z odločnostjo je tudi drugim zgodovinarjem odpirala takrat precej zaprta vrata. Samozavest je izpričevala tudi v svojem delu in odnosu do sogovornika.

Nedvomno je Jera med tistimi slovenskimi zgodovinarji novejše zgodovine ali, natančneje, zgodovine obdobja po drugi svetovni vojni, ki zagovarjajo in prakticirajo delo v arhivih. Zanj pa velja tudi, da mnoga njena dela (predvsem tista iz devetdesetih let) temeljijo sicer na avtentičnem, vendar tudi na »tajnem«, za druge uporabnike (takrat) večkrat nedosegljivem gradivu. Res pa je, da daje uporaba takšnega gradiva njenemu delu poseben čar.

V svojem zgodovinopisnem delu je Jera odpirala precej t. i. kontroverznih tem, kar sicer ne velja za obdelavo začetkov samoupravljanja, saj je bila ta tema takrat v »vrhu zanimanja«. S temami, ki jih je raziskovala po svojem – vsebinsko in glede na pristop – »socialističnem« raziskovalnem obdobju, se je glede na vire, s pomočjo katerih je uspešno uporabljala meje zgodovinsko in zgodovinopisno »mogočega«, postavila na rob. Nemalokrat je s svojimi deli vzbudila začudenje, nezaupanje pa tudi nestrinjanje. Viri so namreč v mnogih primerih ostali »skrivnostni« in »skrivni«, saj jih pozna le avtorica ali jih je navedla tako, da jih ni mogoče »spremljati«. Čeprav ji je mogoče verjeti, saj gre za avtentične vire, res večinoma iz t. i. obveščevalne dejavnosti, zaradi česar jih je treba obravnavati s previdnostjo glede njihove popolne točnosti, saj so nastali z določenim – obveščevalnim in političnim – namenom, pušča tak način uporabe ali predstavljanja virov, na katerih temelji delo in na katere avtorica veliko da, nekoliko slab »priokus«. Ne pa pri tistih, ki jih zanimata zgodba in njen namen.

Drugo delo, s katerim je Jera zaslovela, pa ne le v zgodovinopisju, marveč širše, v političnem okolju po koncu socializma oziroma po demokratizaciji, je bila njena doktorska disertacija, v kateri je obravnavala prevzemanje oblasti, tj. izvedbo revolucije v okviru jugoslovanskega osvobodilnega, partizanskega gibanja, v roke komunistov. S to temo je leta 1990 doktorirala (Problem koncepta političnega razvoja v Sloveniji 1945–1952: revolucija in država (1944–1946); mentor prof. dr. Dušan Nečak). Šlo je za vprašanje države in revolucije ali revolucije in države, kot je podnaslovlila svojo doktorsko disertacijo, v kateri je obravnavala okoliščine in zlasti način prevzemanja oblasti komunistične stranke v zadnjem letu vojne in v prvem po njej. Kot knjiga je njena

disertacija, nekoliko redakcijsko obdelana, izšla z naslovom *Prevzem oblasti 1944–1946* (Cankarjeva založba, 1992); v hrvaškem prevodu *Kako su komunisti osvojili vlast* je izšla v Zagrebu leta 2006. Ob izidu je doživela knjiga v javnosti velik odmev in je Jero pri političnih in ideoloških nasprotnikih komunistične oblasti postavila v vlogo zgodovinske »zvezde«. Zgodovinska dejstva je namreč prikazala drugače, kot so jih razlagali do tedaj. V svojem delu je namreč prikazala tehniko prevzemanja oblasti v vseh razsežnostih in podrobnostih. Iz »prokomunistične« zgodovinarke, kar je bila s svojim delom o samoupravljanju, se je prelevila v »protikomunistično«, čeprav je ostal objekt njenega raziskovalnega zanimanja isti – komunisti in njihova stranka. Za to delo je leta 1993 dobila tudi priznanje slovenske države, nagrado Republike Slovenije za znanstvenoraziskovalno delo (od leta 1998 Zoisove nagrade) s področja humanističnih ved. Glede na način obdelave, ki je zgodovinsko klasičen, pa tudi glede na utemeljenost povedanega je njeno delo nekakšen »model«, kako je treba brez misli na morebitne kritike s politično-ideološkimi nameni obravnavati teme iz politične zgodovine, ki sicer vzbujajo različne politične interpretacije. Ob izidu je to sicer izrazito zgodovinsko delo dobilo močan politični namen, ki pa se je sčasoma izgubil in je delu Jere Vodušek Starič vrnil njena prvotna, zgodovinska namen in pomen.

V nadaljnjem delu, ki jo je označilo v slovenskem zgodovinsku, se je posvetila obdobju druge svetovne vojne pri nas in njenim neposrednim posledicam za posameznike, ki so v vojni sodelovali, a niso bili na zmagovalni strani. Njeno raziskovalno pozornost so v začetku devetdesetih let pritegnili slovenski »naprednjaki«, kot je imenovala pripadnike političnega in svetovnonazorskega tabora, ki je bil v nasprotju s t. i. klerikalci označen kot liberalen ali nevezan na vrh Rimskokatoliške cerkve. Glede na »konservativne« pripadnike klerikalnega, na Cerkev vezanega političnega tabora, naj bi bili ti napredni in osvobojeni (vpliva Cerkve). »Naprednjaki« – liberalci so sredi tridesetih let kot centralisti, nacionalni unitaristi v takratni slovenski politiki doživeli »politični bankrot«, kot je njihov politični zaton leta 1935 označil Fran Zwitter, so postali v slovenski politiki drugorazredni politični »igralci«. Med vojno so se želeli postaviti ob bok klerikalcem. Takrat so si spet priborili položaj v slovenski politiki in so s katoliškim taborom predstavljali nasprotje osvobodilnemu boju proti okupatorjem. Predvsem delovanje »naprednjakov« med vojno pa tudi v zadnjih letih pred vojno, ko so posamezniki iz tega tabora izkazovali protinemško ali protinacistično držo (ta je bila v nasprotju s takratno klerikalno, ki so simpatizirali z nekaterimi pogledi nacizma) in so zato v povezavi z britanskimi obveščevalnimi službami delovali sabotažno propagandistično in obveščevalno, je vzbudilo raziskovalno in politično zanimanje Jere Vodušek Starič. Po njenem mnenju so bili liberalci – sama jih bolj ali manj dosledno imenuje naprednjaki – v zgodovini in našem zgodovinsku nekoliko pozabljeni in zato tudi zgodovinsko neobdelani, kar velja zlasti za obdobje druge svetovne vojne. Njeno razmišljanje je vsekakor točno in s svojim delom je z dvema knjigama to odpravila oziroma je izravnala dolg, ki so ga doživljali liberalci v našem zgodovinsku.

V »cikel« o liberalcih je mogoče šteti tudi Jerino uredniško delo pri knjigi Ljuba Sirca, človeka iz liberalnih krogov, ki je bil na Nagodetovem procesu leta 1947 obsojen celo na smrt, z naslovom *Med Hitlerjem in Titom* (Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1992). Knjigo je opremila z vrsto pojasnjevalnih opomb o osebah in dogodkih in jo naredila razumljivo tudi za nestrokovne ali zgodovinopisno (zgodovinasrko) nestrokovnjaške bralce.

Za dve knjigi, ena je zbirka virov (»*Dosje*« *Mačkovšek*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1994, Viri 7), druga pa študija o udeležnosti liberalcev – naprednjakov v protihitlerjevskem boju v sodelovanju z britanskimi obveščevalnimi službami pred vojno in v prvem letu vojne pri nas (*Slovenski špijoni in SOE 1938–1942*, samozaložba, Ljubljana 2002), so ji kot osnovni vir služili gradivo Udbe, dokumenti in dokumentacija, ki jih je zbralo slovensko notranje ministrstvo (sestavni del tega je bila Uprava državne varnosti/»bezbednosti«, tj. UDB), o delovanju liberalcev ali posameznikov iz tega političnega tabora. Jeri je namreč uspelo »prodreti« v »arhiv Udbe« – s pomočjo politike oziroma politika Jožeta Pučnika (kot poslanec Državnega zbora RS je vodil komisijo, ki je preiskovala povojne množične poboje), ko je bil ta za druge zainteresirane zgodovinarje še nedosegljiv.

Prvo delo, nastalo na osnovi tega arhivskega gradiva, je bila zbirka dokumentov – virov, ki jih je Udbe zbrala o delovanju liberalnega politika Janka Mačkovška, enega od ključnih oblikovalcev delovanja in usmerjevalcev politike Slovenske zaveze, politične organizacije t. i. meščanskih slovenskih strank, nastale, da bi zavračala Osvobodilno fronto in ohranjala predvojno politično oziroma družbeno stanje. V »*Dosjeju*« *Mačkovšek*, kot je nasloвила zbirko dokumentov, čeprav gre vsebinsko v resnici predvsem za zbirko dokumentov o delovanju Slovenske zaveze, o delovanju liberalcev v njej in njihovih medsebojnih odnosih. S tem je Jera ubila nekaj muh na mah, saj je liberalce – naprednjake umestila v zgodovino druge svetovne vojne pri nas, predvsem pa je na osnovi dokumentov, ki jih je imel Mačkovšek in jih je dobila v roke Udbe, prikazala blišč in bedo protikomunistične strani v drugi svetovni vojni v Sloveniji, natančneje v italijanski Ljubljanski pokrajini. Če je bil to namen tega njenega dela, je bila uspešna in je njen dosežek hvalevreden. Poleg tega pa je razkrila tudi način delovanja Udbe, ki je po vojni zbirala gradivo o predvojnih, medvojnih in tudi povojnih nasprotnikih komunistične oblasti. Tudi o Mačkovšku, ki je umrl leta 1945 v Dachauu, kamor ga je poslal nemški okupator, ker je bil po njegovem mnenju in tudi mnenju nekaterih iz vrst liberalcev nasprotne strani v slovenski meščanski politiki preveč probritanski. Njeno delo na temelju dokumentov iz udbovskega »dosjeja« *Mačkovšek* je tako izredno koristno za preučevanje partizanom nasprotne strani med Slovenci, saj v veliki meri kaže, kakšni so bili odnosi v protipartizanskem, protirevolucionarnem taboru in kakšni so bili njihovi pogledi. Gre za pomemben prispevek k slovenski zgodovini druge svetovne vojne. Dejansko gre za eno ključnih zbirk dokumentov o t. i. protirevoluciji v Sloveniji med drugo svetovno vojno. To je v bistvu edina zbirka dokumentov o delovanju slovenske politike tradicionalnih strank ali njihovih političnih taborov v času druge svetovne vojne pri nas.

Na osnovi gradiva Udbe, ki je bilo takrat, ko je knjigo zasnovala, pisala in ko je ta izšla, dosegljivo redkim, med zgodovinarji raziskovalci (če ne štejemo arhivistov, ki so bili »varuhi« tega gradiva) najbrž le Jeri, pa je napisala tudi študijo ali pripoved (zgodbo) o protihitlerjevski dejavnosti slovenskih liberalcev, dejansko posameznikov iz njihovih vrst, ki so že od leta 1938 aktivno delovali proti hitlerjanstvu pri nas s subverzivnimi dejanji in propagando, predvsem pa z obveščevalnim, tj. vohunskim ali špijonskim delovanjem. Zato je v naslovu uporabljen izraz špijoni, saj naj bi Udba vse, ki jih je po vojni preiskovala kot mogoče nasprotnike komunistične jugoslovan-ske oblasti, enostavno označila za špijone, čeprav se mnogi s tem sploh niso ukvarjali. Špijon je bil za Udbo preprosto vsak politični nasprotnik, ki je prišel v njeno prei-skovalno kolesje. Gradivo Udbe je bilo sicer eden od virov, na katerih je Jera zgradila zgodbo o liberalcih – naprednjakih, ki so sodelovali z Britanci že pred vojno v boju proti nacistični Nemčiji, čeprav je njeno mnenje o »inteligentnosti« udbovcev, ki so »ustvarili« gradivo, na osnovi katerega je v veliki meri knjigo napisala, bolj negativno. Drugi vir za vire, na podlagi katerih je tudi predstavila delovanje »špijonov« iz liberal-nih, naprednjaških vrst, pa je bil britanski državni arhiv, v katerega se je Jera »zagrizla« in v njem odkrila marsikaj, kar so britanski obveščevalci ustvarili in »nam« zapustili. Gre pa tako pri Udbinem kot pri britanskem gradivu obveščevalnih služb za informa-cije, pri katerih je treba biti zaradi njihovega značaja in namena, s katerim so nastajale, v določeni meri previden.

S tem delom je Jera vrnila »obraz«, podobo in značaj mnogim, ki so aktivno delovali v protihitlerjevskem boju, za katere je menila, da so bili v zgodovini in zgo-dovinopisju zanemarjeni in so, kot je zapisala, postali neosebni. Knjigo je izdala v samozaložbi, je pa v javnosti, ki je želela (in še želi) dela, v katerih so junaki iz neparti-zanskih/nepartijskih vrst, vzbudila veliko zanimanja in simpatije. Jera je s tem delom ponovno, po knjigi o prevzemu oblasti, med nasprotniki »komunizma« in »komu-nistov« zaslovela kot zgodovinarska zvezda, ki razkriva prekrivano in zamolčevano zgodovino in prikazuje »resnico«. Všeč je bila bolj t. i. nestrokovni, lahko bi se reklo tudi politični ali politikantski javnosti, medtem ko je knjiga, ki jo je izdala v samoza-ložbi, pri mnogih zgodovinarjih, ki so se ukvarjali ali se ukvarjajo z zgodovino druge svetovne vojne pri nas, naletela na mešane odzive. Enim se je zdelo Jerino delo, zlasti namen, da kaže le eno stran – oefovsko – kot odporniško, dobrodošlo, saj je prikazala, da so bili tudi t. i. naprednjaki tisti, ki so se prvi med Slovenci upirali hitlerjanstvu (to je bil čas, ko sta Hitler in Stalin sklenila nenapadalni pakt in so komunisti zato opu-stili protihitlerjevsko delovanje ali vsaj protinacistično retoriko), in da so bili v resnici liberalci (sicer centralistično in nacionalno unitaristično usmerjeni »jugoslovenarji«, pripravljeni slovenstvo v kakršnemkoli izrazu podvreči jugoslovanstvu) pravi slovenski domoljubi. Dejstvo je, da so delovali proti nacizmu, med vojno pa se niso odločili za odpor, temveč za t. i. čakanje. Mnogi pa so v knjigi, ki je napisana resnično kot pripo-ved, s številnimi zgodbami o osebnih usodah posameznikov, našli vrsto napak, tudi povsem zgodovinopisnih.

Knjiga o slovenskih »uporniških« domoljubnih liberalcih, tistih med njimi, ki

so aktivno delovali proti nacistični Nemčiji pred vojno (ne pa med njo), in to v sodelovanju z britanskimi obveščevalnimi službami, je dobrodošlo delo in je obogatilo zgodovinopisno vedenje tudi z dogajanjem na strani »nepartizanov« neposredno pred drugo svetovno vojno in v dobrem prvem letu te pri nas. Gre za pomemben prispevek k poznavanju dogajanja pred in delno med drugo svetovno vojno na našem območju.

Bibliografija redne profesorice dr. Jerce Vodusek Starič sicer v primerjavi z nekaterimi zgodovinarji, ki objavljajo vse, kar napišejo in mislijo, ni pretirano obsežna. Pri objavah znanstvenih člankov, zlasti tistih, ki so nastali (ali naj bi nastali) kot referat na znanstveni konferenci, je bila zelo selektivna in marsičesa ni pripravila za objavo. Po podatkih iz Cobissa je namreč kar 30 njenih bibliografskih enot navedenih v rubriki »prispevek na konferenci brez natisa«.

V znanstvenem delovanju Jerce Vodusek Starič pa ne gre pozabiti niti njenega službovanja na položaju direktorice Inštituta za novejšo zgodovino. To funkcijo, ki je sicer bolj upravnega kot znanstvenega ali raziskovalnega značaja, je opravljala od jeseni 2005 do jeseni 2008, ko se je odločila, da bo raje ponovno profesorica, ki »oblikuje« mlade, nove zgodovinarje na mariborski filozofski fakulteti, kot pa da se bori z mlini na veter za obstoj zgodovinopisja, natančneje Inštituta za novejšo zgodovino. Izgubila je namreč podporo tistih, ki so jo želeli imeti za direktorico tega zgodovinskega inštituta. V direktorovanje jo je zvalila »goljufiga kača« v obliki politike, najbrž v želji z njeno pomočjo preoblikovati Inštitut za novejšo zgodovino, ki je imel oznako »rdečega inštituta«. Jera, ki je na pobudo politike ali politikov s t. i. desnega pola (bil je čas t. i. prve vlade Janeza Janše) prevzela vodenje INZ, je imela glede prihodnosti tega zgodovinskega inštituta drugačne poglede od njih. V ustroj in vsebino delovanja inštituta ni bistveno posegala. Imela je sicer namen oblikovati enoten, enovit nacionalni zgodovinski inštitut za preučevanje novejših zgodovine, kamor naj bi sodila doba vse od renesanse v 16. stoletju naprej. Ideja, da bi bil Inštitut za novejšo zgodovino, ki ga je vodila, nekakšna matica za slovensko raziskovalno zgodovinopisje, je naletela na odpor med mnogimi zgodovinarji in raziskovalnimi inštituti, podpore za to zamisel pa ni dobila niti pri politikih, ki so jo prepričali, da prevzame vodenje INZ. To je najbrž v veliki meri vplivalo na odločitve, da zapusti direktorski položaj na INZ in se vrne na fakulteto med študente, čeprav ni – vsaj meni ne – nikoli jasno povedala, zakaj se je tako odločila. Na INZ ni izvedla »čistke« niti ga ni kako drugače korenito spremenila. Po Jeri je ostal INZ takšen kot pred njo. Kot direktorica je sicer naredila nekaj »rezov«, ki pa niso bistveno spremenili inštituta in njegove raziskovalne usmeritve. Pri nekaterih stvareh je bila uspešna. Kot direktorica INZ je začela načrtno zaposlovati mlade raziskovalce, da bi pomladila kadrovske sestavo in s tem posredno, glede na teme, ki so jih mladi raziskovalci obravnavali, tudi vsebinsko določila raziskovalno politiko inštituta. Namena, ki ga je imela z mladimi raziskovalci, ni uresničila, kajti »materialna« stvarnost tega ni omogočala. Kot direktorica je želela delovati gospodarno in uspelo ji je zagotoviti nekaj sredstev za potrebno obnovo hiše Kazine, v kateri je inštitut domoval od začetka delovanja pa do leta 2020. Šlo je za prepotrebno sanacijo kleti, v kateri

so bili arhivski depoji Arhiva Slovenije (gradivo iz časa druge svetovne vojne) ter časopisno in knjižno gradivo inštitutove knjižnice, saj sta temu gradivu (papirju) grozili vlaga in voda, ki je ob vsakem večjem nalivu zalivala kletne prostore. Denar je Jeri uspelo zagotoviti, pri čemer sta se pokazali njeni nepopustljivost in samozavest. Klet je dobila novo podobo, se je pa sedaj moral Inštitut za novejšo zgodovino zaradi »višje sile« preseliti. Jera je ostala povezana z inštitutom, kjer je začela svojo raziskovalno, znanstveno pot, tudi po ponovnem odhodu iz njega.

Sam se prištevam med njene najstarejše sodelavce (po trajanju sodelovanja) na področju zgodovinopisja, ki ga je na začetku svojega (najinega skupnega) delovanja na raziskovalnem področju zasnovala in v veliki meri oblikovala – gre za zgodovinopisje obdobja po drugi svetovni vojni –, zato si upam trditi, da sem nekakšen »vir prve roke«. Jera je nedvomno bila med pionirji zgodovinopisnega odkrivanja tega dolgega obdobja naše preteklosti. Dolgoletno poznanstvo in raznoliko vsebinsko sodelovanje je ustvarilo precej spominov, lepih in tudi nekoliko trpkih. Za Jerco Vodušek Starič je namreč mogoče reči, da te v komunikaciji in interakciji ne pusti hladnega ali neprizadetega. Nekaterim se zdi pretirano samozavestna in »avtoritativna«, saj je v sodbah in podajanju svojega mnenja odkrita in jasna. Zna pa biti tudi precej hudomušna.

Čeprav Jera nima pretirano rada funkcij, rada pa sodeluje s predlogi, je bila v letih 1992–1994 vseeno predsednica Zveze zgodovinskih društev Slovenije in je leta 1994 v Ljubljani organizirala zborovanje, na katerem je uvedla novost, da so bili referati natisnjeni v zborniku pred dogodkom.

Čeprav je že nekaj let upokojena, se še občasno, res sicer ne pretirano niti intenzivno, ukvarja z zgodovino in je članica odbora Here. Želela je prispevati še kakšen kamenček v mozaik zgodovinskega obdobja, ki mu je na neki način dala zagon in tudi podobo (vsaj na začetku), kajti obdobje po drugi svetovni vojni se je od takrat, ko je nastal raziskovalni projekt za zgodovinopisno preučevanje tega obdobja, pri katerem je tvorno sodelovala, povečalo še za enkrat in nekaj čez.

Dr. Jerci Vodušek Starič, kolegici in prijateljici, veljajo ob življenjskem jubileju prirske čestitke, predvsem z željami po zdravju. Glede sreče pa le misel: »Sreče človeku ne morejo dati niti država niti sistem niti politična stranka. Srečo si lahko človek ustvari samo sam.«

Zdenko Čepič